

Sesiune festivă – Ziua Limbii Române*

Acad. Mircea Dumitru

Vicepreședinte al Academiei Române

Distinse domnule președinte al Academiei Române, academician Ioan Aurel-Pop,
Domnule vicepreședinte,
Domnule secretar general,
Doamnelor și domnilor, membri ai Academiei Române, membri corespondenți,
Doamnelor și domnilor profesori,
Stimați invitați,
Dragi eleve, dragi elevi,
Este o mare bucurie pentru mine și, de asemenea, o onoare deosebită să pot modera sesiunea în care sărbătorim limba noastră – limba română.

La invitația domnului academician Ioan Aurel-Pop, voi prezenta pe cei care sunt invitați pentru a susține alocuțiuni. La sfârșitul întâlnirii noastre vom avea bucuria să ne întâlnim și să ascultăm

câțiva actori, pe care îi știm foarte bine, dar și un grup remarcabil de actori tineri care au absolvit anul acesta Universitatea de Artă Teatrală.

Ați remarcat în alocuțiunea președintelui Academiei Române că una dintre, dacă nu chiar cea mai importantă misiune pe care Academia Română a avut-o încă de la înființarea ei (1866) a vizat, în acord cu vocația națională a instituției noastre, normarea limbii române, dar și studiul istoriei poporului român, având ca obiective elaborarea gramaticii limbii române, stabilirea ortografiei, realizarea diferitelor dicționare și, în ceea ce privește studiul istoriei, elaborarea tratatelor de istorie a românilor.

Această misiune deopotrivă culturală dar și politică, în sensul cel mai larg al cuvântului, este

**Alocuțiune rostită la Sesiunea omagială „Ziua Limbii Române”
(29 august 2024, Aula Academiei Române)*

specificată în decretul de înființare a Societății Literare Române, care este instituția precursoră a Academiei Române, societate care a fost înființată prin Decret Regal de către Regele Carol I pe 1–13 aprilie 1866. Misiunea aceasta de a cultiva limba, de a o norma și de a pune în acord regulile cu evoluția firească și normală a limbii este o îndatorire constantă a Academiei Române.

De ce? De ce este această lucrare atât de importantă pentru noi?

La urma urmei, învățarea limbii materne este atât de accesibilă tuturor. Învățăm spontan să vorbim limba română cu mult înainte de a ajunge la școală, cu mult înainte de a trece prin instituțiile de educație. Cu mult înainte de a primi certificări și diplome putem vorbi limba noastră maternă, limba națională.

Sunt foarte multe explicații pentru acest lucru atât de natural și de firesc, dar care rămâne încă destul de greu de înțeles până la capăt, unii spun chiar misterios. Astăzi vom asculta două conferințe ale colegilor din Secția de filologie și literatură susținute de domnul academician Gheorghe Chivu, președintele Secției de filologie și literatură a Academiei Române, și de doamna profesoară Rodica Zafiu, membru corespondent al Academiei Române. Cu siguranță, domniile-lor, în alocuțiunile pe care ni le vor prezenta, ne vor explica aceste aspecte din perspectiva lingvisticii.

Din perspectiva pe care o am eu ca logician și ca filosof – cred că veți împărtăși acest punct de vedere –, este foarte greu să supraapreciem rolul și importanța limbii vorbite, dar și ale limbii scrise în orice comunitate umană; pentru că limba pe care o vorbim în viața de zi cu zi se poate spune că este cea mai importantă instituție pe care o avem și pe care o împărțăm cu ceilalți, în fiecare moment al existenței noastre, din momentul în care începem să o învățăm și până în momentul în care părăsim această lume. Este o instituție fundamentală și esențială, în sensul în care nicio altă instituție pe care noi o reglementăm nu ar fi posibilă, necum actuală sau reală, fără existența acestei instituții *suis generis*, care este limba pe care o vorbim, în cazul nostru, limba română.

Nu am în vedere aici numai lucrurile de spiritualitate înaltă, cum ar fi chestiuni culturale precum identitatea națională, identitatea culturală, identitatea spirituală, religioasă sau filosofică; am în vedere lucrurile cele mai obișnuite ale vieții noastre de zi cu zi. În lipsa limbii pe care o folosim nimic nu este posibil pentru noi, nici individual, nici comunitar. De aici rezultă și importanța pe care o are stabilirea, prin documente cu caracter și politic, dar și juridic, a conștientizării de către fiecare dintre noi a rolului pe care limba română trebuie să îl joace și a importanței pe care o are această păstrare a unei normativități flexibile dinamice, nu a unei normativități închistate odată pentru totdeauna, pentru că limba este la fel de vie și într-o mișcare continuă așa cum este întreaga noastră societate și cum este fiecare om, fiecare membru al acestei societăți.

De aceea, cred că nu este lipsit de interes pentru toți cei de față, care s-ar putea să nu aibă aceste informații, să afle că avem în spate o istorie de 30 de ani în care și în Republica Moldova, dar și în România oameni de știință, lingviști, profesori, dar și politicieni și juriști s-au gândit și au decis ca prin acte normative să consfințească și să semnaleze importanța studierii și a păstrării limbii naționale. Iată, așadar, românii din Moldova au luat-o înaintea noastră, pentru că acolo trebuia dusă și o luptă dificilă, cu o miză evident politică și identitară, nu numai culturală. În 1989, pe 27 august, limba română este declarată limbă de stat, iar pe 31 august este declarată independența statului Moldova. Nu este niciun fel de coincidență întâmplătoare această succesiune rapidă de evenimente, declararea limbii române ca limbă națională în Moldova și declararea independenței statului moldovean. Asta se întâmplă pe 31 august 1989 și iată că acum, prin lege și în țara noastră, tot pe 31 august serbăm *Ziua Limbii Române*.

În 2011, *Ziua Limbii Române* este serbată pentru prima dată și în România, pe 31 august, exact așa cum se întâmplă și în Republica Moldova. Sărbătoarea devine oficială în România prin Legea nr. 53/2013, care stipulează că *Ziua Limbii Române* este serbată exact în aceeași zi, pe

31 august, și în România, și în Moldova. Dar lingviștii vor vorbi, așa cum am spus, mai mult despre aceste aspecte.

Foarte pe scurt, aș vrea să vă mai rețin atenția cu câteva remarci, cu câteva reflecții care arată nevoia noastră de a gândi, de a cerceta mai adânc rosturile limbii, toate pornite de la dezvoltările foarte recente ale tehnologiilor de comunicare. Deci, nu pornim de la istoria mai îndepărtată și de la ceea ce se poate numi spiritualitate înaltă, ci pornim de la lucruri pe care le folosim în viața de zi cu zi și care astăzi determină foarte mult și reacțiile noastre culturale.

În domeniul pe care eu îl practic, ca profesor și cercetător, care este filosofia și logica, se poate spune că secolul al XX-lea a stat sub semnul limbilor. A fost secolul filosofiei limbajului și filosofiei limbajelor. În toate orientările filosofice principale azi – și am aici în vedere, din perspectiva culturală pe care o reprezentăm, care este cea europeană fără a fi europocentristă, filosofia pe care o numim continental europeană, dar și filosofia de sorginte anglo-saxonă analitică – limba a fost subiectul principal. Mulți s-au întrebat care este motivația mai adâncă a acestei preocupări și de ce discutăm în filosofie despre limbă și nu vorbim despre Univers, despre existență, despre semnificația vieții umane, despre Dumnezeu? A fost pariul și tentația filosofiei din secolul al XX-lea de a înțelege natura umană, de a înțelege în primul rând inteligența umană din perspectiva descifrării mecanismelor limbii, în primul rând a limbilor pe care oamenii le vorbesc în comunitățile lor și pe care atât lingviștii cât și filosofiile le numesc *limbi naturale*. Sigur că ele sunt constructe sociale, culturale, istorice, dar sunt atât de înrădăcinate în viața noastră, chiar în biologia noastră încât ele sunt numite în literatura de specialitate *limbi naturale* (*natural languages*).

Iată, de pildă, un scurt fragment dintr-o lucrare a lui Constantin Noica pilduitoare și esențială pentru tema de astăzi, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*; am adus cu mine astăzi această superbă ediție care prezintă pentru prima oară, integral, cartea filosofului. Ediția a fost îngrijită și prefăcută de colegul nostru, domnul dr. Gri-

gore Vida, secretarul științific al Secției de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie. Recomand această lucrare tuturor celor care sunt interesați de o bună așezare și înțelegere culturală în limba noastră.

Foarte pe scurt, ce spune Noica este extem de semnificativ și pentru ideea sub care stă întâlnirea noastră de azi: *Cu limba noastră, noi dăm acea «iscusită oglindă a minții omenеști»*, cum spunea despre scris Miron Costin, în care gândul *de totdeauna și omul de pretutindeni să-și vadă chipul. Și o putem face în termeni proprii, uneori de netălmăcit în alte limbi*.

Într-un fel, una dintre ideile acestui scurt text este consonantă cu ce spunea și președintele Academiei în alocuțiunea domniei-sale, când mărturisea că iubește limba franceză, dar limba lui română este mai frumoasă. Sigur, pentru noi toți, limba noastră este mai frumoasă decât limbile celelalte. Tot așa cum pentru englezi limba engleză este mai frumoasă decât celelalte limbi sau pentru francezi, sau pentru greci, sau pentru bulgari, sau pentru cine vreți dumneavoastră limba pe care ei o vorbesc natural și social e mai frumoasă.

Secolul al XX-lea a stat sub semnul limbii, nu pentru că ne-ar interesa limba ca atare, ci pentru că ne interesa omul care vorbește limba și am crezut – și încă mai credem mulți dintre noi – că descifrarea mecanismelor limbii va conduce la descifrarea mecanismelor gândirii, la înțelegerea mai bună a omului, va conduce la o viață mai decentă, mai liberă și mai demnă a acestuia.

Aceasta era speranța care încă nu ne-a părăsit și, pentru a încheia scurtul meu preludiv, vă atrag atenția asupra unor gânduri foarte interesante pe care le-a formulat lingvistul contemporan Noam Chomsky, care dacă nu este cel mai important – deși mulți susțin cu argumente aceasta – atunci, cel mai probabil, este cel mai cunoscut lingvist al secolului al XX-lea. Gândurile sale vizează cele mai noi tehnologii fabuloase din domeniul procesării informației și limbajului, pe care savanții din domeniul inteligenței artificiale (*machine learning*) ni le-au pus la dispoziție în ultima vreme. Este vorba despre ceea ce toți folosim

astăzi, aceste sisteme care generează *pattern*-uri de limbaj ce pot fi antrenate pentru a da răspunsuri aproape instantanee la toate întrebările pe care le punem; între cele mai cunoscute este Open AI chatGPT.

Considerațiile lui Chomsky la care mă voi referi aici au apărut într-un articol din „New York Times”, de acum un an și ceva. El spune câteva lucruri care sunt pilduitoare pentru noi toți, dar mai ales pentru aceia care au îmbrățișat deja sau ar putea să îmbrățișeze iluzia periculoasă că înțeleg lucrurile și că știu adevărurile acestui domeniu; iar îmbrățișarea unei astfel de iluzii mi se pare chiar mai periculoasă decât ignoranța pe care putem să o eliminăm printr-un exercițiu critic și prin aplicarea unor metode verificate științific. Iluzia adevărului și a cunoașterii și dogmatismul la care conduce această iluzie periculoasă mi se par mai nocive decât ignoranța. Fiecare dintre noi este ignorant în foarte multe subiecte, dar în măsura în care știm că suntem ignoranți și vrem să învățăm suntem deschiși la experiențe și la adevăr și putem depăși gradual această ignoranță.

Chomsky zice despre aceste sisteme foarte noi de tip generativ-lingvistic că, pe de o parte, ne insuflă un optimism care ar trebui să fie foarte rezonabil, deoarece ele sunt sisteme care rezolvă probleme, dar pe de altă parte, pot să aducă și mari primejdii. Una dintre ele, ne spune Chomsky, este primejdia de a degrada știința și etica, în sens general, dar și etica cercetării științifice prin încorporarea în tehnologiile avansate a unei concepții fundamentale eronate cu privire la limbaj și la cunoaștere. Chomsky socotește că filosofia cu care vine la pachet toată această tehnologie este eronată, pentru că, spune el, sistemul de operare al minții umane – modul în care copiii învață limba maternă – este fundamental diferit de felul în care au fost programate să funcționeze aceste sisteme generative care se bazează pe modele mari ale limbajului, *large language models* (LLMs).

Pe scurt, care ar fi în opinia lui Chomsky cea mai gravă iluzie referitoare la prezumptiva folosire cu înțelegere inteligentă a limbajului uman de către aceste sisteme generative? Este, spune el, absența la aceste sisteme a capacității critice remarcabile pe care o are inteligența umană. Și anume, capacitatea nu numai de a spune ceea ce este cazul, ceea ce facem cu ajutorul limbajului când descriem fapte sau situații; de a spune ce a fost cazul, așa cum facem atunci când construim narațiuni istorice ale evenimentelor trecute și de a spune ce va fi cazul, ceea ce facem de obicei în toate predicțiile statistice sau deterministe în viața de zi cu zi sau în științe.

Capacitatea remarcabilă pe care o vizează Chomsky, și asta este marca inteligenței umane care lipsește din modul în care sunt gândite și realizate sistemele de AI de generare lingvistică, este aceea de a vorbi și de a gândi despre ceea ce ar putea să fie cazul sau despre ceea ce nu poate sau nu ar putea să fie cazul. Acest gen de gândire imaginativă contrafactuală este marca inteligenței umane. Iar această gândire și vorbire contrafactuală nu s-ar fi putut dezvolta niciodată în lipsa limbajului. La nivel instinctiv, la nivel senzorial, perceptiv, omul, ca orice fel de animal mai evoluat, va reacționa prompt la stimuli corelați cu ceea ce se întâmplă. Pe de altă parte, limbajul este ceea ce a permis omului, ca specie culturală și istorică, să vorbească despre ceea ce este contrafactual. Abia acolo începe știința adevărată. Abia acolo apare explicația adevărată a ceea ce ar putea să fie cazul sau nu ar putea să fie cazul.

Iată că înțelegerea limbajului nu este doar o sarcină pe care ne-o asumăm doar pe 31 august, când omagiem limba română, ci este destinul nostru individual și social, al nostru ca specie, și – de ce nu – al acestei instituții academice în care ne aflăm astăzi.